

Костянтин Бацак (Київ, Україна)

ІТАЛІЙСЬКА ОПЕРА ОДЕСИ (1811 - 1873 рр.) В ДОКУМЕНТАХ ФОНДІВ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Архівні документи становлять невід'ємну частину джерел для дослідження історії італійської опери Одеси. У той час як публікації у місцевій та зарубіжній пресі, спогади сучасників, згадки у художній літературі проливають світло на події, що розгорталися, в основному, на сцені, документи державних установ, які нині зберігаються у фондах Державного архіву Одеської області, стосуються проблеми організації музично-театральної справи, тобто напрямів діяльності театру, невидимих для театрального глядача, тих, що знаходяться по інший бік від сценічних лаштунків. Саме архівні документи дають змогу дослідити ряд цих важливих аспектів діяльності італійської опери. До них віднесемо:

- юридично-правові засади діяльності «італійських» антреприз (до них відносяться контракти місцевої влади з антрепренерами щодо утримання міського театру, листування стосовно спорів щодо виконання пунктів цих контрактів, передачі театру на утримання іншій особі (чи групам осіб), а також листування щодо боргів по театру, причин їхнього походження та способів ліквідації тощо);

- ремонт і перебудови театру та помешкань для артистів, винайм квартир та інших приміщень для артистів і музикантів;

- забезпечення труп театрального реквізитом, костюмами та іншими матеріалами;

- організація забезпечення труп артистами та музикантами, їхнє походження та шляхи прибуття до Одеси;

- повсякденність і побут артистів та музикантів;

- фінансування музично-театральної діяльності італійських оперних труп, зарплатня артистів та музикантів, її регулювання, а також спори артистів та музикантів із місцевою владою щодо питань виплат «жалування» та способи їх урегулювання.

Дослідники, котрі звертались до історії одеського театру, у більшості прагнули використовувати архівні документи для підтвердження тих чи інших фактів з історії театральної справи в Одесі. Одним із перших адресувався до офіційних документів міського самоврядування «Геродот» історії Південної України А. Скальковський. У своїй науковій розвідці «Біографічний нарис одеського театру»¹, який уперше вийшов на шпальтах «Одесского вестника» 1858 р., автор, зокрема, коротко повідомляє історію перших італійських антреприз 1811-1820 рр. Цитування ним ключових пунктів контракту, укладеного Джузеппе Цамбоні з Одеським будівельним комітетом на утримання міського театру впродовж 1817-1820 рр., листування воєнного губернатора О. Ланжерона з будівельним комітетом щодо необхідності підтримки італійської опери в контексті забезпечення економічного зростання Одеси за рахунок поселенців з Європи, а також використаний автором при аналізі складнощів останньої антрепризи Дж. Цамбоні фактичний матеріал, дозволяють стверджувати, що А. Скальковський користувався матеріалами архівної справи Одеського будівельного комітету «Про утримання театру іноземцем Замбоні з 1 січня 1817 року»².

Виключно на архівних джерелах була написана брошура «Коротка історична записка про становище театральної справи в Одесі з початку будівництва згорілого театру, тобто з 1808 року»³, написана бароном Миколаєм Вітте - заступником одеського міського голови у 1883-1888 рр. У вступній частині цього дослідження автор зазначив, що основу його праці складають документи архіву Одеської міської управи з 1808 по 1872 роки⁴. Оскільки М. Вітте не мав звички посилається на архівні документи, які він використовував, ми спробували їх атрибутувати, зіставивши цитовані та анотовані автором документи зі змістом відомих нам справ, що зберігаються у фондах Державного архіву Одеської області. Це дозволило, з одного боку, з'ясувати перелік доступних для дослідника останньої чверті XIX ст. архівних справ, пов'язаних із італійською оперою, а з іншого вивити втрати документів у фондах ДАОО, які стосуються історії італійського театру, що відбулися впродовж XX ст.

Здійснивши порівняльний аналіз тексту дослідження М. Вітте із матеріалами архівних справ, можемо зробити висновок, що автор мав у розпорядженні архівні теки колишнього будівельного комітету та міської думи, пов'язані з історією міського театру з 1811 по 1863 р. Доступ до цих матеріалів дозволив автору, перш за все, виявити більшість театральних контрактів, зокрема: укладеного із Джованні Мантовані та Джузеппе Цамбоні на 1812-1814 рр.⁵, із Джованні Мантовані на 1814-1817 рр.⁶, Джузеппе Цамбоні на 1817-1821 рр.⁷, Гульєльмо Буонаволья на 1821-1825 рр., Чезаре Негрі на 1823-1827 рр.⁸, Осипом Жульєном на 1844-1850 рр., Семеном Андросовим на 1850-1855 рр.⁹, Вольта і Серматтеї на 1859-1865 рр.

На жаль, не всі театральні контракти, на тексти яких спирався при написанні своєї праці М. Вітте, дійшли до сьогодні: зокрема, архівна справа антрепризи Г. Буонаволья, яка містила оригінал контракту, нині втрачена¹⁰, тому зміст контракту дійшов до нас лише частково (пп. 1-11), цитований у одному із журналів засідань Одеського будівельного комітету¹¹. Текст контракту, укладеного із Вольта і Серматтеї знаходимо зі значними купюрами в архівній справі, що містить матеріали пізнішої театральної антрепризи¹². Що стосується пунктів угоди з О. Жульєном, то інформація про них, опублікована М. Вітте досі залишається єдиним джерелом для дослідників історії одеського міського театру. Натомість не знайдені цим дослідником проекти контрактів 1865 р.¹³ та 1871 р.¹⁴ на утримання театру із «севастопольським купцем 1-ї гільдії» Дж. Фолетті чекає на свого дослідника у архівній справі фонду міської думи.

Звернення сучасних науковців до матеріалів архівних справ з історії одеського театру, виявлених раніше М. Вітте, дозволило ввести у науковий обіг ряд важливих документів з історії перших італійських антреприз. Дослідниця історії одеського театру Н. Остроухова, спираючись на архівні документи, зокрема, відтворює зміст театральних контрактів, укладених 1811 р. з Дж. Мантовані й Д. Цамбоні¹⁵ та 1816 р. з Д. Цамбоні¹⁶, а також, частково, з Ч. Негрі (від 1823 р.)¹⁷, уперше публікує репертуар італійської комічної опери 1813 року¹⁸.

Повертаючись до праці М. Вітте, окремо зазначимо, що попри високу інформативність вона містить ряд нез'ясованих питань. Зокрема, автор визнає, що йому не вдалося виявити архівні документи, які стосуються історії одеської італійської опери впродовж 1826-1842 рр., 1855-1858 рр. та за 1863-1872 рр.¹⁹ Однак, матеріали архівних справ фондів ДАОО дозволяють нині заповнити цю прогалину. Частина документів з історії італійської опери Одеси 1826-1830 рр. знаходиться в справах Управління Новоросійського та бессарабського генерал-губернатора²⁰. Деякі з них були опубліковані в монографії К. Бацака, присвяченій історії італійської еміграції в Україні²¹. Головним чином, це документи, пов'язані з діяльністю Тимчасової театральної комісії (1826-1830 рр.): списки артистів, музикантів та допоміжного персоналу одеської італійської опери 1828-1829 рр., звіт директора театру Рено за 1826-1828 рр., листування М. Воронцова з російським консульством у Бродях щодо сприяння італійським співакам, ангажованим для одеської опери, при перетині кордону, про відшкодування фінансових витрат різним особам, причетним до закордонного ангажементу артистів²². Окремим додатком у цій праці був надрукований контракт, укладений І. Ризничем із міською владою на утримання міського театру впродовж 1831-1838 рр.²³

Незважаючи на те, що частина архівних документів з історії італійської опери Одеси була повністю або частково опублікована, у фондах ДАОО залишаються ряд справ, матеріали яких можуть скласти підґрунтя для спеціального дослідження позасценічної діяльності італійських антреприз. Серед документів цих справ окрему групу становлять матеріали про ремонт та перебудови театального будинку, приміщень, які займають артисти та музиканти, а також про оренду помешкань для учасників труп. Їх доволі багато й вони відклалися в архівах різних одеських офіційних установ фактично з перших років діяльності театру. До них віднесемо датований 1813 р. звіт міського архітектора Дж. Фраполлі про ремонтні роботи в казенному будинку, де мешкають артисти (він містить детальний перелік витрачених матеріалів і виконаних видів робіт)²⁴; такий самий звіт Дж. Фраполлі з кошторисом робіт у приміщенні театру за 1817 р.²⁵; рішення будівельного комітету від 16 лютого 1820 р. про відшкодування коштів, витрачених згідно з розпорядженням директора театру Рено на ремонт будинку, який займають артисти²⁶; виконаний Дж. Фраполлі кошторис на ремонтні роботи в театрі й будинку, де мешкають артисти від 28 березня 1821 р.²⁷; рішення будівельного комітету від 20 лютого 1822 р. про реконструкцію театральної зали із зазначенням виконаних перебудов

та удосконалень²⁸, а також присуд від 7 серпня цього ж року про видачу міському архітектору Ф. Боффо грошей за виконання цих робіт²⁹; звіт антрепренера Г. Буонаволья про здійснені ремонтні роботи в театрі й квартирах артистів та рішення комітету від 14 травня 1823 р. про виплату йому грошей³⁰; рапорт наглядача театру Г. Фолетті про такі самі роботи і рішення будівельного комітету від 16 липня 1823 р.³¹; листування М. Воронцова з театральною дирекцією та Тимчасовою театральною комісією щодо надання артистам та музикантам, що мешкали у міському флігелі, нових помешкань у зв'язку із аварійністю їхнього колишнього житла (датоване лютим 1828 р.)³²; комплекс документів про ремонт театрального приміщення та будинку, в якому проживають артисти у 1832 р.³³; «кондиції», укладені 1833 р. з архітектором Торрічеллі на проведення штукатурних та «ліпних» робіт у театрі³⁴; документи про перебудови театральної зали³⁵ та удосколення опалення театру у 1835 р.³⁶

Історичну цінність становлять також архівні документи, які стосуються театрального гардеробу та оформлення сцени у період перших антреприз. До них належать, зокрема, кілька звернень театрального декоратора Джузеппе Валлезіні до будівельного комітету з вимогою сплатити йому вартість виконаних декорацій, датовані травнем-груднем 1811 р.³⁷; протокол розгляду звернення до будівельного комітету графа Ростеньяка про відшкодування йому 800 руб. за гардероб, сценічні декорації та обладнання, які використовувались Дж. Мантовані та Д. Замбоні у виставах їхніх антреприз (4 квітня 1821 р.)³⁸; звернення антрепренера Г. Буонаволья до будівельного комітету від 6 вересня 1823 р. про компенсацію йому витрат за новий гардероб³⁹; перелік театрального майна, переданого наглядачем театру Г. Фолетті імпресарію Ч. Негрі⁴⁰; листування одеського градоначальника з портовими службами щодо безмитного пропуску вантажів, які прибули морем для одеського театру⁴¹.

Частина документів щодо ремонту театру нерідко подається разом із архітектурними кресленнями, що дозволяє відтворити зовнішній вигляд цієї будівлі у різний час, її внутрішнє планування, інтер'єри, сцену та сценічне обладнання. З інших паперів дослідник може отримати уявлення про костюми, декорації та реквізит, а також про побут італійських артистів і музикантів у театрі й повсякденному житті.

Одну з найбільших груп документів з історії італійських антреприз становлять папери щодо фінансової діяльності театру: крім уже названих театральної контрактів з антрепренерами, до них відносяться різні звіти, подання, реляції щодо виплат зарплатні артистам та музикантам, іншим співробітникам театру, видачі грошей антрепренерам чи уповноваженим особам, покриття боргів театру, обґрунтування змін вартості театральної абонементів та входних квитків тощо. Усі ці документи є складовими листування між міськими властями, антрепренером та дирекцією театру щодо виконання пунктів театральної угоди. Назвемо лише найбільш інформативні з них: звернення Дж. Мантовані й Д. Цабоні до будівельного комітету з проханням про видачу їм 2 тис. руб. на оркестр від 11 березня 1812 р., пропозиції антрепренерів щодо вартості абонементу (італійською мовою)⁴², прохання антрепренерів про збільшення асигнувань на театр до 10 тис. руб. на рік та листування щодо видачі грошей антрепренерам з 1817-1820 рр.⁴³, документи про видачу контрактних сум Г. Буонаволья, відшкодування заборгованості антрепренера іншим особам, а також про видачу фінансового утримання антрепризи директору театру І. Ризничу після збанкрутіння Г. Буонаволья і позбавлення його права розпоряджатися театральноїми коштами⁴⁴, листування щодо закріплення суми річного утримання антрепризи Ч. Негрі, щодо фінансових труднощів його антрепризи та способів їх подолання⁴⁵, рішення про видачу 9500 руб. на чвертьрічне утримання театру директору І. Ризничу у зв'язку із банкрутством Ч. Негрі, листування з генерал-губернатором та рішення будівельного комітету про авансування виплат на театр за першу чверть 1825 р.⁴⁶, звернення І. Ризнича до М. Воронцова з проханням компенсувати антрепренеру Ч. Негрі перевитрати на утримання театру, а також рішення генерал-губернатора про усунення антрепренера від справ та призначення Тимчасової театральної комісії⁴⁷, фінансові звіти цієї комісії за 1828-1829 рр.⁴⁸; пояснювальна записка директора театру Калантаєва М. Воронцову про нецільове використання ним коштів, виділених на ремонт театру для покриття заборгованості перед італійськими артистами у зв'язку із закриттям театру на період епідемії чуми 1829 р.⁴⁹; листування одеського градоначальника з генерал-губернатором щодо фінансових умов виконання театральної

контракту опікунами майна померлого антрепренера Г. Ризнича у 1835 р., листування названих осіб щодо підвищення цін у театральному сезоні 1836/1837 рр. на прохання антрепренера О. Жульєна, а також листування з цього приводу згідно зі зверненням антрепренерів О. Сарато й Марінковича 1838 р.⁵⁰

Окрім зазначених документів у фондах архіву виявлені практично всі папери, використані М. Вітте для аналізу фінансових негараздів антрепризи сім'ї Андросових у першій половині 1850-х рр.⁵¹ Окремі документи, що зберігаються у архівних фондах Одеси, є цінним джерелом для вивчення маршрутів прибуття італійських артистів до Одеси, дозволяють відтворити назви італійських театральних контор, котрі співпрацювали з одеськими антрепренерами, маловідомі сторінки біографії деяких італійських артистів на українських теренах.

Отже, виявлені у фондах ДАОО архівні документи, уведені в науковий обіг, дозволять глибше дослідити історію італійської опери в Одесі та історію одеської опери в цілому. Використання інформації, що міститься у виявлених архівних справах, дозволить дослідити італійську оперу як культурно-мистецьке явище у системі соціальних зв'язків, а також уникнути поширених у багатьох наукових дослідженнях помилок у датуванні італійських антреприз, послідовності зміни антрепренерів, а також сприятиме уточненню окремих подій в історії італійської опери Одеси.

¹ Скальковский А.О. Биографический очерк одесского театра. - Одесса, 1858. - 20 с.

² Державний архів Одеської області (ДАОО). - Ф.59. - Оп.1. - Спр.105.

³ [Витте Н.А.] Краткая историческая записка о положении театрального дела в Одессе с начала постройки сгоревшего театра, т.е. с 1808 года. - Одесса: Тип. А.Шульце, 1886. - 27 с.

⁴ Там само. - С.1.

⁵ ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 64. - Арк. 31-31-зв., 35.

⁶ ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 85. - Арк. 17-18-зв.

⁷ ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 105. - Арк. 3-8.

⁸ ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 265. - Арк. 17-24-зв.

⁹ ДАОО. - Ф. 4. - Оп. 1. - Спр. 1752. - Арк. 80-102-зв.

¹⁰ ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 188.

¹¹ ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 2. - Спр. 284. - Арк. 419-431-зв.

¹² ДАОО. - Ф. 4. - Оп. 120. - Спр. 13. - Арк. 6-8.

¹³ ДАОО. - Ф. 4. - Оп. 120. - Спр. 13.

¹⁴ ДАОО. - Ф. 4. - Оп. 120. - Спр. 43.

¹⁵ Остроухова Н.В. Одесский оперный театр в историческом пространстве и времени: в 3 кн. Книга первая. 1804-1873. - Одесса: Астропринт, 2013. - С. 74.

¹⁶ Там само. - С. 85.

¹⁷ Там само. - С. 116-117.

¹⁸ Там само. - С. 90-91.

¹⁹ [Витте Н.А.] Краткая историческая записка о положении театрального дела в Одессе с начала постройки сгоревшего театра, т.е. с 1808 года. - Одесса: Тип. А.Шульце, 1886. - С. 18, 24, 26.

²⁰ ДАОО. - Ф. 1. - Оп. 190 за 1828 р. - Спр. 38; Ф. 1. - Оп. 190 за 1829 р. - Спр. 73.

²¹ Бацак К.Ю. Італійська еміграція в Україні наприкінці XVIII - у першій третині XIX ст. Витоки. Формування. Діяльність. - К.: Знання України, 2004. - 300 с.

²² Там само. - С. 244-245, 247-249, 251-253.

²³ Там само. - С. 253-255.

²⁴ ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 76.

²⁵ ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 116.

²⁶ ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 5. - Спр. 277.

²⁷ ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 5. - Спр. 279.

²⁸ ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 5. - Спр. 281.

²⁹ ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 5. - Спр. 282.

³⁰ ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 5. - Спр. 283.

- 31 ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 5. - Спр. 284.
 32 ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 682; Ф. 1. - Оп. 190 за 1828 р. - Спр. 38.
 33 ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 1585.
 34 ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 1804.
 35 ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 2088.
 36 ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 2080.
 37 ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 1. - Спр. 14Г; Ф.59. - Оп.1. - Спр.64.
 38 ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 5. - Спр. 279.
 39 ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 5. - Спр. 284.
 40 ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 682.
 41 ДАОО. - Ф. 1. - Оп. 190 за 1829 р. - Спр. 73; Оп. 197. - Спр. 430.
 42 ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 64.
 43 ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 105; Ф.2. - Оп.5. - Спр 277, 278.
 44 ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 5. - Спр. 279, 281, 282, 283, 284
 45 ДАОО. - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 265.
 46 ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 5. - Спр. 286.
 47 ДАОО. - Ф. 4. - Оп. 1. - Спр. 329.
 48 ДАОО. - Ф. 1. - Оп. 190 за 1828 р. - Спр. 38.
 49 ДАОО. - Ф. 1. - Оп. 190. - Спр. 66.
 50 ДАОО. - Ф. 1. - Оп. 190 за 1829 р. - Спр. 73.
 51 *Це, головним чином, справи фондів Управління Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора (Ф. 1) та Одеської міської думи (Ф. 4).*

Лилия Белоусова (Одесса, Украина)

ИОНИЧЕСКИЕ ГРЕКИ В ОДЕССЕ В КОНЦЕ XVIII - XIX вв.: СЕМЬЯ ФЛОГАИТИ

Статья посвящена уроженцу Левкады Федору Флогаити, переселившегося в Одессу в конце XVIII в. и оставившего заметный след в истории этого города. Его жизнь и деятельность воссозданы на основе архивных документов Одессы, Херсона, Симферополя и Санкт-Петербурга. Отправной точкой в этом исследовании стали великолепные рассказы его потомка - профессора Спиридона Флогаити. Просопографический метод позволяет глубже понять эпоху. Флогаити жил в интересное и героическое время, став активным участником грандиозного проекта под греческим названием «Одесса» с самого его начала. В статье сделан акцент на такие аспекты, как формирование городской общины (первые одесситы), создание структуры государственных и общественных учреждений, путь греков в российское дворянство, благотворительность, роль Греческая церкви и ее прихожан, в частности, ионических греков в становлении Одессы. Также затронут вопрос о важности и роли исторической памяти сегодня.

Первые сведения о первых одесситах

Из семейных преданий известно, что Федор Флогаити в конце XVIII века эмигрировал из острова Лефкада в Российскую империю. Пребывание в Одессе его семьи в трех поколениях прослеживается по архивным документам с 1794 по 1874 год.

Юная Одесса, рожденная указом Екатерины II от 27 мая 1794 года на месте турецкой крепости Хаджибей - тема, изученная далеко не во всех деталях. Как начинался город и кто были те смелые первопроходцы, преобразившие безлюдную степь в мировой порт? Флогаити был одним из них. Ему суждено было не только наблюдать, но непосредственно участвовать в чудесном превращении маленькой деревеньки в легендарную южную столицу Российской империи. С Одессой он начал новый этап в своей жизни и прошел самый трудный период её становления, успехов и неудач. Мы попытаемся проследить этот путь на фоне исторических событий его времени.